

CRKVE BLAŽENE DJEVICE MARIJE NA TERITORIJU DANAŠNJE HRVATSKE DO SVRŠETKA XI STOLJEĆA

Ivan OSTOJIC

Hrvatski se narod doselio u današnju domovinu u VII st. Čim se pokrstio odmah je počeo častiti Blaženu Djevicu. Najočitiiji dokaz tog čašćenja su crkve podignute na čast Bogorodice. Iako se prema liturgijskim propisima sve crkve posvećuju Gospodinu Bogu, Mariji ili svecima, ipak su se crkve posvećivale i blagoslivljale posebnim nazivom nekom božanskom otajstvu, nekom Marijinu spomendanu ili kojem svecu.¹ Kod nas, kao i kod drugih naroda, većina crkava je imala posebni i prvi naziv: *Sveta Marija*.

Kad je stvorena kolijevka hrvatskog kraljevstva na obali Jadrana i kad su hrvatski knezovi i kraljevi do kraja XI st. stvorili prijestolnice, sačuvale su se u primorskim krajevima uspomene na crkve. Ovdje ćemo nastojati iznijeti marijanske crkve što su ih naši pradjedovi našli ili sagradili u Dalmaciji i Istri. U nabrajanju držimo se ovog reda: najprije ćemo nabrojiti *katedrale* a zatim *redovničke crkve* i na kraju *ostale*.

1. Među katedralama na prvom je mjestu *splitska* jer je, kao nasljednica solinske, bila glava sviju crkava. Splitski arcidakon *Toma* (oko 1200. do 1268) i pisac »*Historiae Salonitanae*« priča kako je Ivan iz Ravene bio poslan od pape u krajeve Dalmacije i Hrvatske, kako je bio izabran za prvoga splitskog nadbiskupa te Dioklecijanovu grobnicu pretvorio u crkvu i neiskazanim slavljem posvetio je na čast Bogu i slavnoj Djevici Mariji.² Povjesničari se ne slažu kad se to dogodilo, da li u VII ili VIII st.³ Iako narod tu crkvu, jer se vjeruje da u njoj počiva tijelo salonitanskog mučenika i biskupa Dujma, zove sveti Duje, ipak ona ima sve do danas prvotni naziv *Uznesenja Bl. Dj. Marije*. Hrvatski su knezovi tu crkvu darivali posjedima a njihovi kraljevi u njoj s biskupima održavali sabore.⁴ Pa i *bazilika salonitanskoga biskupa*, prema sta-

1 *Pontificale Romanum in Ecclesiae Dedicatione seu Consecratione.*

2 *Tkomas archidiaconus: Historia Salonitana* (F. Rački), MSHSM XXVI, SS III, Zagreb 1894, str. 33.

3 F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925; 1925; G. Novak, *Povijest Splita, I, Split 1957*, str. 540.

4 *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. I (unaprijed: C. D. I) skupili J. Stipišić i M. Šamšalović, Zagreb 1967, str. 5, 23, 37.

rom životopisu sv. Dujma (Vita Sancti Domnii), u koju je tijelo tog mučenika odmah nakon progonstva bilo preneseno iz grobne bazilike, bila je posvećena sv. Mariji.⁵

Splitskoj metropoliji pripadale su u sjevernoj Dalmaciji (Kvarneru) četiri sufraganske biskupije: tri otočke, rabska, osorska, krčka, i jedna kopnena, senjska.

U knjižici o zaštitniku Raba »Čudesna sv. Kristofora« (Miracula Sancti Christophori), gdje se opisuje napad Normana 1075. god., piše »gradsko je svećenstvo sa svim građanima pohrlilo velikom radošću u crkvu Bogorodice i noseći pobožno dragocijenjenu glavu mučenika Kristofora počnu veseli glasno molitvama zazivati Gospodina«. ⁶ Rabski se biskup spominje već na salonitanskom saboru 530. god.⁷ Odatle se može zaključiti da je njegova katedralna crkva, koja se i danas zove *Uznesenja Bogorodice Djevice*, primila to ime već na početku ili barem kad se spominje u knjižici »Čudesna«.⁸

U blizini grada *Osora* još postoje ostaci prvotne katedrale koja je bila posvećena Mariji. Prvi biskup tog grada sigurno se spominje u IX st.⁹

Iako se ne može točno utvrditi kad je sagrađena današnja katedrala u *Krku* Bl. Dj. Marije na nebo uznesene, ipak stručnjaci misle da je iz XII st.¹⁰ Kako je krčka biskupija postojala od širenja kršćanstva, može se vjerovati prema novim arheološkim ispitivanjima da je prvotna katedrala sagrađena u V—VI st.¹¹

Senjska je biskupija ustanovljena u najstarijim vremenima, vjerojatno još u starokršćansko doba. Današnja je katedrala sagrađena u XII st. a posvećena je *Uznesenju Bl. Marije*. Zbog starine biskupstva može se zaključiti da je i pređašnja crkva bila istog naziva.

Tim četirima treba nadodati i petu marijansku katedralu u *Dubrovniku*. Stari dubrovački ljetopisac Milecije (Miletii versus) opisuje kako su Dubrovčani smjestili relikvije sv. Zenobija i sv. Zenobije u Gospinu crkvu:

*»Nicefor, pastir ove metropole,
I knez Vital, nazvan Veteran,
Puk i narod u metropolitanski hram
Smjestili su (relikvije, op. p.) uz molitvu, psalme i pjesme
U hram svete Marije Bogorodice
Godine Gospodnje tisuću i dvanaeste.«¹²*

5 *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia* (F. Rački), Zagreb 1877, str. 288.

6 F. Rački, n. dj., str. 455.

7 *Historia Salonitana*, n. dj., str. 15.

8 D. Farlati, *Illyrici Sacri*, t. V, Venecija 1775, str. 225; K. Draganović, *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo 1939, str. 241.

9 Farlati, d. dj., str. 183.

10 *Status personalis et localis diocesis Veglensis*, Krk 1907, str. 18.

11 A. Mohorovičić, *novootkriveni nalazi antičkih terma, oratorija i starobašćanske bazilike u gradu Krku*, Radovi JAZU, knj., Zagreb 1971.

12 *Ondje*, str. 115, 119.

13 Farlati — Coletti, *Illyrici sacri*, t. VI, Venecija 1800, str. 13.

Dubrovačka biskupija, koja i danas časti istim nazivom katedralu, krajem VII st. postala je nasljednica Epidaura (Cavtat).¹⁴

Prema već spomenutom svjedoku Tomi arcidakonu hrvatski su kraljevi htjeli imati posebnog biskupa a zvao se hrvatski biskup. Njegovu su sjedište moguće postavili u polju, u crkvi sv. Marije, pokraj tvrđave *Knina*.¹⁵ Ta je crkva bila na kraljevskom dobru¹⁶ i oko 1040. god., čini se, postala je katedrala.¹⁷ U njenim ruševinama nađen je reljef u kamenu Blažene Djevice iz XI st., jedan od najstarijih što se našao iz starohrvatskog doba u Hrvatskoj.¹⁸

Oko 1050. god. hrvatski je kralj osnovao i *biogradsku biskupiju*. Njeno su sjedište 1126. god. Mlečani porušili i biskupija je prenešena u *Skradin* gdje je katedrala posvećena Rođenju bl. Djevice Marije. Farlati misli da je bio isti naziv katedrale u Biogradu i da je s biskupskim sjedištem prešao na skradinski biskupski hram.¹⁹

Iz iznesenog se vidi da je *osam ili devet katedrala u Dalmaciji i Hrvatskoj bilo prije XII st. posvećeno Djevici Mariji*.

U Istri je prije XII st. pet gradova imalo katedrale i sve su bile pod moćnom zaštitom djevice. Četiri od njih — *novigradska*,²⁰ *porečka*,²¹ *pićanska*,²² *pulska*²³ — nalazile su se u Hrvatskoj a peta, *koparska* (Justinopolis)²⁴ danas je u republici Sloveniji. Najveličanstvenija od njih bila je *porečka bazilika*. U njoj je apsidi polovicom VI st. izrađen mozaik u kojem je središtu Marija, mjesto koje je u starini pripadalo Kristu-Gospodinu. Osim toga, veoma stari prikazi u istoj crkvi Navještenja i Pohođenja očiti su dokazi marijanske pobožnosti u našim krajevima.²⁵

2. U Hrvatskoj je velik broj *samostana* ukrašen Marijinim imenom. Prema postanku najprije treba spomenuti tri samostana u Istri: *Sv. Mariju Formozu u Puli*, *Svetog Andriju ispred Rovinja* i *Sv. Mariju kod Pule*.

Ravenski nadbiskup Maksimilijan, rođen u blizini Pule, sagradio je polovicom VI st. kod pulskih zidina iznad ruševina Minervina hrama baziliku sv. Marije. Ona se zbog ljepote zvala *Formoza*.²⁶ Uz nju je do XIV st. bila opatija benediktinskog samostana pod imenom *sv. Marije od Kaneta* (S. Maria de Canneto). I danas je dobro sačuvana desna kapela te stare bazilike.²⁷

14 *Draganović*, n. dj., str. 206.

15 *Historia Salonitana*, n. dj., str. 45.

16 *C. D. I*, str. 170.

17 *F. Šišić*, n. dj., str. 492.

18 *Ondje*, n. dj., str. 573.

19 *D. Farlati*, n. dj., v. IV, Venecija 1769, str. 10.

20 *F. Ughellus, Italia sacra*, V, Venecija 1720, col. 227.

21 *P. Kandler, Codice diplomatico istriano*, Trst (s. d.), za god. 543, 956—961.

22 *F. Ughellus*, n. dj., V, coll. 470—471.

23 *Ondje*, coll. 474—475.

24 *Kandler*, n. dj., za god. 1082; *Ughellus*, n. dj., V, coll. 380—382

25 *M. Prelog, Poreč grad i spomenici*, Beograd 1957, str. 111—113.

26 *P. Kandler, Indicazioni per riconoscere le cose storiche del Litorale*, Trst 1875, str. 75.

27 *I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj*, v. III, Split 1965, str. 151—161.

U dokumentima IX st. spominje se samostan sv. Marije »in insula quae vocatur Serra in partibus Histriensis«. ²⁸ To je samostan na otoku ispred Rovinja koji se kasnije prozvao Sveti Andrija. Samostan je pripadao benediktincima sve do polovice XV st. kad je predan franjevcima. Središnji dio samostanske crkve, uređen u VI a po nekima u VIII st., sačuvan je do naših vremena. ²⁹

Prema jednoj bilježici iz kronika Monte Casina, kralj Ljudevit sagradio je oko 860. god. crkvu Blažene Marije »de Cereda in Marchia Ystriae« u pulskoj biskupiji i darovao je kasinskoj opatiji. Tu je crkvu »de Cereto«, kako se općenito zove, posjedovao od XIII st. pulski biskup ali je prije sigurno bila redovnička jer su njome upravljali benediktinski opati. ³⁰

U Pulskoj biskupiji bio je dugo ugledan samostan sv. Mihovila u Limskom zaljevu (de Lemno). On se, međutim, u najstarijim dokumentima zove »monasterium sanctae Mariae Virginis et sancti Michaelis Archangeli de Lemo«. ³¹

Iz tog vremena u Dalmaciji možemo nabrojiti sedam samostanskih crkava ukrašenih imenom Bogorodice. Bilo je muških i ženskih benediktinskih opatija koje su se zvale Marijinim imenom. One su vremeniski podignute u ovim mjestima: u Solinu, na otoku Lokrumu pred Dubrovnikom i u Ninu.

Jelena, žena Mihovila Krešimira II i majka kralja Stjepana Držislava, sagradila je i obdarila u Solinu dvije crkve, jednu sv. Marije a drugu sv. Stjepana Prvomučnika. Ona ih je darovala redovnicima da u njima vrše službu Božju. Kraljica je Jelena 976. god. ukopana u atriju crkve posvećene Djevici. ³² Ta je crkva vjerojatno najstarije marijansko svetište u Hrvatskoj. Može se zaključiti da je titul svetišta bio Porođenje Bl. Djevice jer se tako od pamtivijeka nazivala župska crkva u Solinu.

Dubrovački građanin Petar (Gučetić ?), redovnik sv. Marije u Tremiti, osnovao je 1023. god. na otoku Lokrumu poznati i od Dubrovačke Republike najbogatije obdareni benediktinski samostan Bl. Dj. Marije. ³³ Redovnici su slavili dan Očišćenja Bl. Djevice. Opatiju je ukinuo 1798. god. papa Pijo VI. ³⁴

Oko 1020. god. splitski je nadbiskup Pavao darovao svom ocu, inače splitskom prioru, crkvu sv. Marije koju je sam sagradio u čast Bogorodice u Poljudu (S. Maria de Paludis) blizu Splita. Prestancije je crkvu predao svom sinu, zvanom Crni, jednako splitskom prioru, da se u njoj vrše božanski obredi. Crni je crkvu darovao svome sinu Dobri, opatu opatije sv. Stjepana blizu Splita (*Sustipan, S. Stephani sub pinis*).

²⁸ Kandler, n. dj., za god. 983, 1023, 1054; B. Benussi, *Storia documentata di Rovigno*, Trst 1888, str. 5, 31, 291.

²⁹ A. Mohorovičić, *Problem tipološke klasifikacije objekata srednjovjekovne arhitekture na području Istre i Kvarnera*, Ljetopis JAZU LXII, Zagreb 1957, 492—513; I. Ostojić, n. dj., III, str. 142—145.

³⁰ Msc. membr. u arhivu Monte Casina, 450, QQ fol. 2v; Ughelli — Coleti, n. dj., V, coll. 383—384, 476; I. Ostojić, n. dj., III, str. 168—169.

³¹ Kandler, n. dj., za god. 1040.

³² *Historia Salonitana*, n. dj., str. 55; Šišić, n. dj., str. 432, 437.

³³ Farlati — Coletti, n. dj., VI, str. 44—45.

³⁴ Ostojić, n. dj., II, Split 1964, str. 427.

Dobre ju je 1078. god. podstavio pod vlast svoga cenobija — opatiije.³⁵ Od XV st. crkvu na Poljudu, posvećenu Marijinu uznesenju, drže franjevci.

Plemenita udovica Čika, po nekima rođakinja Petra Krešimira IV, uredila je vlastitim troškom 1066. god. kod crkvice sv. *Marije Manje* (S. Maria Minor), koju joj je darovao opat sv. Krševana, samostan za kćerke iz plemićkih porodica.³⁷ Čika je crkvicu, moguće sagrađenu 906. god., obnovila i proširila.³⁸ Taj najslavniji samostan, čuvar veoma vrijednih umjetničkih djela i najvažnijih dokumenata za stariju hrvatsku povijest, postoji usprkos sudbinskih udaraca i danas.³⁹

Splitski nadbiskup Lovro osnovao je 1060—1061. god. *opatiiju benediktinki u Splitu* i darovao joj crkvu, koju je sagrađio svećenik Andrija na čast Bogorodice i Djevice Marije, a nalazila se nedaleko zidina Dioklecijanove palače.⁴⁰ Kasnije se, vjerojatno krajem XII ili početkom XIII st., kod te crkve pojavila i druga opatiija za plemićke splitske djevojke a bila je posvećena sv. *Mariji »de Taurello«*. Nju je francuska vlast 1807. god. zatvorila.⁴¹

Dubrovački je plemić Sabin Gundulić krajem XI st. sagrađio *crkvu sv. Marije u Rožatu* (in Rabiata) i darovao je benediktincima. U ostavštini piše da, ako je ne može posjedovati kasinska opatiija, neka pripadne Lokrumskoj ali neka se i u Rožatu osnuje opatiija.⁴² Benediktinci su sigurno bili u Rožatu kroz XIII i XIV st.⁴³ Danas je Rožat selo na Rijeci dubrovačkoj. Samostan se vjerojatno nalazio gdje je danas župska crkva, posvećena Uznešenju Bl. Dj. Marije.⁴⁴

U *Ninu* postoje ruševine velebne crkve *Bl. Djevice na nebo uznešene*. Neki misle da je iz VI a neki iz VIII st.⁴⁵ Ta je najprostranija od ninskih crkava bila u X st. kolegijalna a, ukoliko su u njoj stanovale redovnice, bila je opatijska.⁴⁶

Iznoseći opatiije reda sv. Benedikta s imenom Bogorodice, moramo nadodati još jednu u gradu koji se danas nalazi izvan granica Republike Hrvatske. To je *opatiija u Budvi*. Tu su dva brata sagrađila 840. god. crkvu na Marijinu čast. Redovnička opatiija, pripojena toj crkvi, spominje se do XIV st. Marijinoj slici (*sv. Marija »in Punta«*), koja se častila u toj opatiiji, hodočastili su ne samo katolici nego pravoslavci pa i muslimani.⁴⁸

Osim tih poznate su i druge opatiije pod imenom Bogorodice — Majke Božje, ali je nesigurno da li su do kraja XI st. osnovane. Ima

35 C. D. I, str. 58, 60, 94, 165—166.

36 Ostojić, n. dj., II, str. 328—330.

37 C. D. I, str. 101.

38 C. D. I, str. 26, 204; K. Bianchi, *Zara cristiana*, I, Zadar 1877, str. 315.

39 Ostojić, n. dj., II, str. 73—85.

40 C. D. I, str. 111; Ostojić, n. dj., II, str. 354.

41 Ostojić, n. dj., II, str. 362—366.

42 T. Smičiklas, *Codex diplomaticus Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, II, Zagreb 1904, str. 29.

43 Ostojić, n. dj., II, str. 432—435.

44 Draganović, n. dj., str. 210.

45 Bianchi, n. dj., II, str. 256; I. Petricioli, *Osvrt na ninske građevine i umjetničke spomenike srednjega i novoga vijeka*, u *Povijesti grada Nina*, Zadar 1969, str. 319—320.

46 Ostojić, n. dj., II, str. 112—116.

47 Ostojić, n. dj., I, str. 332—333.

48 Ostojić, n. dj., II, str. 512.

mjesta u kojima neki pisci stavljaju benediktinske kuće s Marijinim imenom, ali ne postoje sigurni dokazi da su zaista bile, barem se ne mogu dokazati za vrijeme koje nas zanima. Tako je *Sv. Marija na otoku Brijuni* blizu Pule vjerojatno sagrađena prije IX st.,⁴⁹ kolegijalna crkva *Sv. Marije »de Fulmine«* u Kotoru, kako se tvrdi, sagrađena od Andrije Saracena (Andreatius de Sacarenis) 809. god.⁵⁰ a *Sv. Marija na Vijaru u Osoru* je, prema tradiciji, podignuta 1005. god. od osorskog biskupa Gaudencija.⁵¹

Na kraju bismo spomenuli da su stare opatije na svojim velikim imanjinama naslijedile ili gradile crkve posvećene nebeskoj Majci. Jedna je od najstarijih *Sv. Marija u Tkonu* (in Cutuno) na otoku Pašmanu.⁵² Ona je pripadala obližnjoj opatiji sv. Ivana Evanđeliste u Biogradu koju je osnovao 1059. god. hrvatski kralj Petar Krešimir IV. Takva je crkva bila *Sv. Marija »De Mesabra«* u splitskom polju a dobila ju je opatija sv. Stjepana kod Splita s drugim dobrima sv. Marije Poljudske.⁵³

3. Osim katedralnih i redovničkih crkava spomenut ćemo i druge posvećene Mariji. U Zadru su se nalazile tri takve crkve. Prva je *Sv. Marija »De Castro«*, tako prozvana jer su je, priča se, sagradili građani u carskoj tvrđavi odmah nakon pokrštenja.⁵⁴ Druga je *Sv. Marija Veća* (S. Maria Maior), sagrađena u V st. a obnovljena 1018. god. Nalazila se u blizini gradskih vratiju koja su vodila iz grada prema luci.⁵⁵ *Sv. Marija »de Pusterla«* (Stomorica) bila je treća crkva. Ona je predromanička građevina sa šest apsida, a bila je smještena do gradskih zidina sa zapadne strane.⁵⁶ Zadarski prior Andrija ostavio je 918. god. oporučno sirska platno nekoj crkvi sv. Marije.⁵⁷ Ne znamo da li se taj Andrijin legat odnosio na jednu od triju spomenutih zadarskih crkava ili na neku nepoznatu, četvrtu.

U vrijeme cara Teodozija i trogirskog biskupa Petra, dakle na početku VII st., obnovljena je u Trogiru iz temelja crkva *sv. Marije »de Platea«*. Bila je smještena na ondašnjem velikom trgu, prema katedrali.⁵⁸ Njeni temelji imaju oblik kružnice iz koje izlazi šest okruglih školjaka.⁵⁹

Iz istog je vremena Gospina crkva u hodniku zapadnih vratiju *Dioklecijanove palače u Splitu*. Ona se zbog sagrađenog zvonika prozvala *Gospa od zvonika*.⁶⁰ Jednako je u hodniku iznad Zlatnih vratiju

49 A. Mohorovičić, *Sjeverozapadna granica teritorijalne rasprostranjenosti starohrvatske arhitekture*, u *Peristil* II, 1957, str. 100; Ostojić, n. dj., III, Split 1965, str. 171—172.

50 Farlati — Coleti, n. dj., VI, str. 425; Ostojić, n. dj., II, str. 500—502.

51 Ostojić, n. dj., II, str. 156—157.

52 C. D. I, str. 157.

53 C. D. I, str. 59; Farlati, n. dj., III, str. 117.

54 Bianchi, n. dj., I, str. 372.

55 Ondje, str. 390.

56 I. Petricoli, *Crkva Stomorica (S. Maria de Pusterla) u Zadru*, u *Diadora*, IV, Zadar 1968, str. 247—267.

57 Farlati, n. dj., IV, str. 306, 308.

58 Lj. Karaman, *Pregled umjetnosti u Dalmaciji*, Zagreb 1952, str. 17; T. Marasović, *Izvoni izgled ranosrednjovjekovne crkve Sv. Marije u Trogiru*, Hauptmanov zbornik, Ljubljana 1966, str. 101—108.

59 Karaman, n. dj., str. 22.

60 F. Bulić, *S. Gregorio Magno Papa nelle sue relazioni colla Dalmazia*, u dodatku *Buletino di archeologia e storia dalmata*, Split 1904, br. 1—3, str. 14.

(Porta aurea), u kojem su bdjeli čuvari, uređena u VIII ili IX st. malena crkvice na čast Bogorodice, sv. Martina i sv. Grgura pape.⁶¹ Nedaleko Splita, na podnožju brda Marjana (Murmani), neki pisci misle da je u X st. bila sagrađena crkvice Bl. Dj. Marije, zvane *Gospa od S(e)oca*.⁶² Iz istog je vremena i crkvice *Gospe od Špinuta*.⁶³

Na istočnoj strani Splita, gdje je danas svetište *Gospe od Poišana*, bila je crkva u čijim je ruševinama pronađen fragment natpisa s ukrasom iz starohrvatskog doba.⁶⁴

Jednako u blizini Splita, u selu *Vranjic* (Durana) drži se da je 950. god. devet ljudi sagrađilo crkvu na čast sv. Martina, sv. Stjepana pape i Bl. Marije uvijek Djevice.⁶⁵

Nešto dalje od Splita, u selu *Stožanac*, na obali rijeke Žrnovice, nalazi se crkvice *Uznešenja Bl. Djevice Marije* koju narod zove *Gospa u Siti*. Ona je sagrađena iznad temelja starije crkve iz starokršćanskog doba.⁶⁶

Župa Pašman, na istoimenu otoku, bila je ustanovljena pod nazivom Rođenja Bl. Dj. Marije. Tu je, smatra se, bila crkva koju je 806. god. posvetio zadarski biskup Donat.⁶⁷

Prvotna je crkva sv. Marije na nebo uznešene u *Lužini kod Stona* vjerojatno sagrađena u IX st.⁶⁸

Na otoku *Braču*, na mjestu *Gradac*, postoji iz X ili XI st. crkva u predromaničkom stilu. Narod je danas zove Sveta Nedjelja ali se u kartularu povljanske opatije (XII st.) zove Sveta Marija.⁶⁹ Na istom je otoku ustanovljena u XI ili XII st. *župa Dol* pod nazivom Očišćenja Bl. Dj. Marije.⁷⁰

U *župi Duće kod Omiša* postoji crkva koju narod zove *Gospa od Stomorice*. Ona se 1080. god. spominje u »*Iura Sancti Petri de Gomai*« kao crkva sv. Marije »*Nache*« ili u istom kodeksu crkva u »*Nacle*«. ⁷¹

Iz XI st. je moguće i crkva *Uznešenja Marijina u župi Korlet blizu Benkovca*⁷² a *Sveta Marija od Šunja* na otoku *Lopudu*, nedaleko Dubrovnika, je iz XII st.⁷³

U *Poreču* se u Istri spominje *Put Marijin* (Contrada della Madonetta) jer je uz njega bila kapela Svete Marije a drži se da je bila sagrađena u XI ili XII st.⁷⁴

61 Novak, n. dj., I, str. 525.

62 Ovdje, I, str. 523.

63 Lj. Karaman, Portal majstora Radovana u Trogiru, Rad JAZU CCLXII, Zagreb 1968, str. 70.

64 C. D. I, str. 40—42.

65 A. Skobalj, Obredne gomile, Sveti križ na Ciovu 1970, str. 129.

66 Bianchi, n. dj., II, str. 124; Status personalis et localis archidioecesis Jadertinae, Zadar 1903, str. 112.

67 A. Dračevac, Da li je već u IX stoljeću postojala crkva Bogorodice u Lužinama kod Stona?, u Prilozima povijesti umjetnosti u Dalmaciji XVI, Split 1966, str. 166—180.

68 I. Ostojić, Benediktinska opatija u Povljima na otoku Braču, Split 1934, str. 43—44; D. Domančić, Srednji vijek, u Kulturni spomenici otoka Brača, Supetar 1960, str. 114, 126.

69 Draganović, n. dj., str. 221.

70 C. D. I, str. 173, 195.

71 Draganović, n. dj., str. 260; Status... archidioecesis Jadertinae, str. 87.

72 Ovdje, str. 209.

73 F. Babudri, Le antiche chiese di Parenzo, u Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, vol. XXIX, Poreč 1913, str. 10, 105.

74 Ovdje, str. 180—181.

Na brežuljku blizu Poreča diže se crkva *sv. Marije od Brda*. Ona se spominje najranije 1158. god. ali je vjerojatno bila podignuta prije 1000. god. na mjesto poganskog hrama. Današnji naziv »Pohodnja« nije originalan jer je ta svetkovina uvedena u XIV st.

* * *

Spomenuli smo gotovo pedeset marijanskih crkava sagrađenih u Hrvatskoj u ranom srednjem vijeku. One su uglavnom iz primorskog dijela Hrvatske ali ih je sigurno bilo i u kontinentalnim krajevima naše domovine iako nam nisu poznate. Najveći je broj posvećen Uznešenju Bl. Djevice Marije na nebo. Uznešenje je najstarija i najraširenija svetkovina Blažene Djevice, uvedena poput dana rođenja mučenika (martyrium — dies natalis). Među sedamnaest katedrala sve su, osim zadarske, ninske, trogirске i moguće stonske, bile posvećene Mariji. U biskupskim gradovima ili najbližoj okolici postojali su pojedini i mnogi marijanski hramovi.

U tim prvim i tamnim stoljećima marijanska su svetišta bila češća u gradovima nego po selima. U gradovima učvršćenim zidovima bila je veća sigurnost gradnje a sigurnije su se zgrade čuvale i duža je na njih ostajala uspomena. Iznad svijju je Split. U samom gradu i bližoj njegovoj okolici utvrdili smo barem dvanaest marijanskih crkava.

Pokušali smo iznijeti samo katalog, vjerojatno nepotpun, crkava koje su do kraja XI st. bile sagrađene na čast Bogorodice. Usporedba s ostalim crkvama iz istog vremena na tom teritoriju dozvoljava nam zaključak da je najviše crkava bilo posvećenih Mariji, više nego ijednom kršćanskom misteriju ili nebeskom zaštitniku.